

میزان بهره‌مندی از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور در ایران

طیبه شه‌میرزادی^۱

چکیده: در تحقیق حاضر مؤسسات و مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی ایران که دارای خدمات تحویل مدرک و تهیه اسناد از خارج از کشور بوده‌اند، از نظر هزینه، زمان، فرایند درخواست و دریافت، روش پرداخت، نوع منبع و جز آن به روش پیمایشی بررسی شده‌اند. براساس این تحقیق تنها کمتر از ۴۰ درصد از این مراکز و مؤسسات، از مراکز خدمات تحویل مدرک (کتابخانه بریتانیا به‌طور خاص) استفاده می‌کنند. بیش از نیمی از مراکز، زمان دریافت مدرک را تا دو هفته اعلام کرده‌اند. بالای ۸۰ درصد مدارک از طریق پست الکترونیکی سفارش می‌شود و حدود ۹۰ درصد از طریق پست دریافت می‌شود. هزینه دریافت مدرک در ۴۰ درصد این مراکز بین ۲۵۰۰ تا ۱۰,۰۰۰ دلار برآورد شده است.

کلیدواژه‌ها: مراکز تحقیقاتی، مراکز دانشگاهی، خدمات تحویل مدرک خارجی، ایران

مقدمه

نگهداری فیزیکی مدرک را، استفاده وسیع از این فناوری‌ها در مکان‌یابی اطلاعات و انتقال سریع آن دانست. به همین دلیل شناسایی، قابلیت دسترسی و استفاده مؤثر از خدمات تحویل مدرک، در محیط‌های جدید الکترونیکی مانند اینترنت از مسائل بسیار مهم به‌شمار می‌آید.

مراکز خدمات تحویل مدرک در واقع مراکزی هستند که اسناد و مدارک درخواستی متقاضیان را از طریق مجموعه موجود خود و یا با استفاده از موجودی کتابخانه‌های دیگر تهیه و ارسال می‌کنند و عمدتاً تجاری و بعضاً غیرتجاری هستند.

دسترسی به منابع اطلاعاتی خارج از مجموعه کتابخانه مانند گردش منابع، یکی از خدمات اساسی است که کتابخانه‌ها به مراجعه‌کنندگان خود ارائه می‌دهند. افزایش روزافزون حجم اطلاعات از یک سو، افزایش ابعاد نیازهای کاربران برای دسترسی به وسیع‌ترین دامنه اطلاعات از سوی دیگر و مهم‌تر از همه کمبود بودجه و فضا موجب شده است تا کتابخانه‌ها و مراکز اسناد این واقعیت را بپذیرند که خرید و نگهداری تمام اطلاعات مورد نیاز استفاده‌کننده امکان‌پذیر نیست؛ حتی کتابخانه‌های ملی که مدارک را از طریق قانون واسپاری دریافت می‌کنند در تمامی دنیا رویکردی جدی به این امر دارند. با توجه به پیشرفت فناوری‌های نوین شاید بتوان مهم‌ترین عامل رویکرد کتابخانه‌ها به خدمات تحویل مدرک، در مقابل حفظ و

۱. عضو هیئت علمی مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهادکشاورزی

بیان مسئله

خرید کتاب‌ها و مجلات منتشر شده در خارج از کشور، به دلیل وجود نوسان در میزان ارز تخصیصی و یا کمبود اعتبار، می‌تواند فشار زیادی بر بودجه کتابخانه‌ها وارد آورد و به عاملی بازدارنده در راه تهیه مجلات و کتاب‌های خارجی درآید. این امر سبب می‌شود،

مراکز خدمات تحویل مدرک در واقع مراکزی هستند که اسناد و مدارک درخواستی متقاضیان را از طریق مجموعه موجود خود و یا با استفاده از موجودی کتابخانه‌های دیگر تهیه و ارسال می‌کنند و عمدتاً تجاری و بعضاً غیرتجاری هستند.

بسیاری از کتابخانه‌ها از خدمات تجاری تحویل مدرک خارج از کشور بهره‌گیرند. این مراکز، دستیابی پیوسته به گروهی از مجلات الکترونیکی را فراهم می‌سازند. در ایران خدمات تحویل مدرک هنوز جایگاه خود را نیافته و کمتر کتابخانه یا مرکز اطلاع‌رسانی به این مهم پرداخته است. شرط اول یک مرکز تحویل مدرک موفق، وقوف به مدارکی است که توسط دیگر تهیه‌کنندگان اطلاعات نگهداری می‌شود. دسترسی به پایگاه‌های اطلاعات کتابشناختی تهیه‌کنندگان اطلاعات، امکان محل‌یابی سریع مدرک و درخواست آن برای مراجعه‌کنندگان و کتابخانه‌ها را فراهم می‌کند.

با عنایت به عدم روزآمدی فهرستگان کتاب‌های لاتین کشور و فهرستگان پایگاه جامع، همچنین عدم شناسایی فهرستگان‌های دیگر در سطح کشور، امکان محل‌یابی سریع مدرک و درخواست آن تا حد زیادی دچار مشکل شده است و این فهرستگان‌ها تنها درصدی از نیازهای متقاضیان را پاسخ می‌دهند.

تحویل مدرک در مقایسه با خدمات سنتی امانت بین کتابخانه‌ای پرهزینه به نظر می‌رسد، اما سرعت و قابلیت دستیابی به مدارکی که سریعاً مورد نیاز است و ممکن نیست به آسانی در جای دیگری قابل دسترسی باشند، امکانی است که جبران این هزینه را می‌نماید. این خدمات می‌توانند متمم و مکمل امانت بین کتابخانه‌ای باشند.

در ابتدا تحویل مدرک از طریق پست انجام می‌گرفت، به دلیل طولانی بودن زمان دسترسی به آن، دورنگار جایگزین پست شد. دورنگار علی‌رغم داشتن سرعت انتقال، در مواردی که پیام به شکل تصویر است به دلیل عدم وضوح تصویر، مناسب نیست. بعد از مدتی به کمک فناوری‌های جدید، ارتباط‌هایی از قبیل Ariel^۱ جایگزین دورنگار شد.

بدین ترتیب کتابخانه‌ها منابع خود را از طریق خدمات تحویل مدرک، نه تنها در اختیار کتابخانه‌های داخل کشور بلکه در اختیار کتابخانه‌های کشورهای دیگر نیز قرار می‌دهند. این کتابخانه‌ها، پیوندهای محکم خود با کتابخانه‌های دیگر را توسعه می‌دهند تا اشتراک منابع را میسر کنند. تنها گسترش ارتباط از راه دور، می‌تواند بر امکانات تحویل مدرک در آینده بیفزاید.

۱. Ariel که توسط گروه کتابخانه‌های پژوهشی تهیه و توزیع شد، صدها کتابخانه را قادر ساخت که از طریق اینترنت امر تحویل مدرک را به شیوه الکترونیکی انجام دهند. این فناوری سریع‌تر از پست و قابل‌انکاتر از دورنگار است و تصاویر با وضوح بیشتری نسبت به دستگاه‌های دورنگار موجود ارسال می‌شود.

۲. نسرین غفاری (۱۳۷۶) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی وضعیت تهیه و تحویل مدارک کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های جامع شهر تهران" توان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران را از نظر مکان‌یابی، ارائه مدارک، شناسایی مشکلات مربوط به دستیابی یا عدم دستیابی به مدارک مورد تحقیق قرار داد. براساس این تحقیق ۸۴/۷۷ درصد منابع به دست آمده را مقالات و مجلات تشکیل می‌دهند و ۲۹/۸۵ درصد اطلاعات یعنی بیشترین منابع به دست آمده، در زمینه فنی و مهندسی است. میزان دستیابی به مقالات علوم پایه از داخل کشور بیش از دریافت این مقالات از طریق کتابخانه بریتانیاست. زمان اعلام شده برای دریافت منابع از داخل کشور دو برابر زمان دریافت منابع از کتابخانه بریتانیاست. ۷۵ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی عضو نظام امانت بین کتابخانه‌ای داخل کشور هستند. بیشتر کتابخانه‌های مورد پژوهش برای مبادله منابع در داخل کشور از پست و خارج کشور از تمبر و پست الکترونیکی استفاده می‌کنند. کلیه منابع مورد نیاز از داخل و خارج کشور از طریق پست دریافت می‌شود. بیشترین متقاضیان خدمات تهیه و تحویل مدرک را دانشجویان کارشناسی ارشد تشکیل می‌دهند. منبع تأمین کننده اطلاعات در شهر تهران را بیشتر سازمان‌ها و مؤسسات تحقیقاتی تشکیل می‌دهند و دانشگاه‌ها نقش عمده‌ای در تهیه اطلاعات ندارند (۳).

۳. حمید محسنی (۱۳۷۶) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی چگونگی دسترسی به مقالات غیرفارسی در مراکز آموزشی و تحقیقاتی وزارت جهاد سازندگی" به وضعیت دسترسی به مقالات غیرفارسی از جهات همکاری بین کتابخانه‌ای، استفاده از خدمات کارگزاران اطلاعات، سرعت، میزان دسترسی، قیمت، سهولت استفاده از خدمات تحویل مدرک، امکانات، لوازم و تجهیزات و نیروی انسانی پرداخت و به این نتایج رسید که در ۵۹ درصد از مراکز فوق‌الذکر، هیچ بخش خاصی عهده‌دار وظیفه خدمات تحویل مدرک نیست و این وظیفه در کنار سایر وظایف نهاد

تحویل مدرک در مقایسه با خدمات سنتی امانت بین کتابخانه‌ای پرهزینه به نظر می‌رسد، اما سرعت و قابلیت دستیابی به مدارکی که سریعاً مورد نیاز است و ممکن نیست به آسانی در جای دیگری قابل دسترسی باشند، امکانی است که جبران این هزینه را می‌نماید. این خدمات می‌توانند متمم و مکمل امانت بین کتابخانه‌ای باشند.

پیشینه پژوهش در ایران

در میان پایان‌نامه‌ها و مقالات تحقیقاتی حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در داخل ایران موردی که تطابق یا همخوانی جامع و متناسبی با موضوع تحقیق حاضر داشته باشد مشاهده نشد، لیکن در ۳ پایان‌نامه کارشناسی ارشد صفحاتی در ارتباط با این موضوع به چشم می‌خورد.

۱. نیلوفر محقق (۱۳۷۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع، میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران" به تعیین میزان اهمیت و به کارگیری مبادله اطلاعات و مدارک در کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران می‌پردازد و ۱۱ کتابخانه مرکزی دانشگاهی و ۴۹ کتابخانه دانشکده‌ای وابسته به آنها را مورد مطالعه قرار می‌دهد. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد، ۴۹/۵ درصد از این کتابخانه‌ها با یکدیگر مبادله اطلاعات و منابع دارند. عدم وجود فهرست‌های مختلف از منابع، عدم آگاهی و اعتقاد مدیران، کمبود امکانات و تجهیزات پیشرفته و عدم همکاری کتابخانه‌ها از مهم‌ترین دلایل عدم پیشرفت مبادله اطلاعات و منابع در کتابخانه‌ها محسوب می‌شوند (۶).

دانشگاه کلورادو در سال ۱۹۹۴* به بررسی امکان استفاده از خدمات تحویل مدرک تجاری به جای نظام امانت بین کتابخانه‌ای که در سال ۱۹۹۳ بین ۵ کتابخانه ایجاد شده بود، پرداختند و سه کارگزار تحویل مدرک BLDSC, UMI, Uncover از نظر هزینه، سرعت عمل، رضایت استفاده‌کنندگان و کیفیت تصاویر مدرک مورد ارزیابی قرار گرفتند. نتایج به دست آمده، نشان داد از طریق این ارسال‌کنندگان تجاری در کتابخانه‌هایی با مجموعه کم و جمعیت مراجعان بالا، به درصد بالایی از درخواست‌های استفاده‌کنندگان پاسخ گفته می‌شود. در مورد کتابخانه‌های تحقیقاتی یا تخصصی نتیجه مطلوب بستگی به عناوین مورد نیاز و پوشش آنها دارد که در این تحقیق آورده شده است (۱:۱۳-۱۲).

۳. کاتلین کورسان^۴ (۱۹۹۴) در تحقیقی تحت عنوان "تحویل مدرک: مقایسه‌ای بین کارگزاران تجاری مدرک و خدمات امانت بین کتابخانه‌ای" به مقایسه هزینه‌ها و زمان پاسخگویی میان خدمات امانت بین کتابخانه‌ای سنتی و چهار کارگزار اطلاعات تجاری می‌پردازد. از اکتبر ۱۹۹۱ تا فوریه ۱۹۹۳ تعداد ۵۳ مقاله از طریق نظام OCLC به‌طور همزمان از کتابخانه‌های دانشگاهی و چهار کارگزار اطلاعات تقاضا شد و نتایج به دست آمده نشان داد که تهیه مقاله از طریق امانت بین کتابخانه‌ای سنتی دارای بیشترین هزینه کارایی است و به عنوان سریع‌ترین روش برای دسترسی به مقالاتی که در کتابخانه موجود نیست، محسوب می‌شود (۱۰:۱۲۹).

۴. ممتاز علی انوار در مقاله تحقیقی خود در سال ۱۹۹۵ با عنوان "خدمت فراهم‌آوری مدرک در کشورهای اسلامی: وضع موجود و نظام پیشنهادی" وضعیت کنونی خدمات و تهیه و عرضه مدارک در کشورهای مسلمان را بررسی می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که از میان ۳۰ کشور سرآمد جهان سوم که مواد

اطلاع‌رسانی انجام می‌پذیرد؛ ۸۹/۷ درصد از مراکز اقدام به خرید نشریات غیرفارسی می‌کنند و ۵ مؤسسه مادر از طریق نظام سفارش متمرکز مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی، مجلات غیرفارسی مورد نیاز را تهیه می‌کنند؛ ۹۲/۳ درصد از مراکز بودجه‌ای مستقل برای تهیه مقالات غیرفارسی ندارند؛ ۸۰ درصد از مراکز کمتر از ۳۰۰ دلار در سال برای تهیه مقاله از خارج از کشور هزینه می‌کنند؛ ۷/۱۸ درصد مراکز فقط از طریق مراکز اطلاع‌رسانی مقاله غیرفارسی خود را تهیه می‌کنند؛ ۷۹/۵ درصد از مراکز بزرگترین مانع عدم تهیه مقاله از خارج از کشور را کمبود منابع ارزی ذکر کرده‌اند؛ ۹۲/۳ درصد از مراکز فقط از طریق مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهادسازندگی اقدام به مکان‌یابی مقاله غیرفارسی بیشتر از ۲۰ روز و ۲۸/۲ درصد بین ۱۵ تا ۲۰ روز وقت صرف می‌کنند و ۶۱/۵ درصد از مراکز برای تهیه مقالاتی که در داخل کشور وجود ندارد از طریق خارج از کشور نیز اقدام می‌کنند که از این میان ۹۲/۳ درصد، مرکز اطلاع‌رسانی را به عنوان کارگزار انتخاب کرده‌اند (۵).

پیشینه پژوهش در خارج از ایران

۱. در سال ۱۹۹۲، مقاله‌ای با عنوان "مقایسه‌ای بین خدمات تحویل مدرک مربوط به علوم" از رابرت ام. مک فارلند^۱ به توصیف طرح آزمایشی کتابخانه شیمی دانشگاه واشینگتن واقع در سنت‌لوئیز پرداخت. در این مقاله نتایج تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای استفاده از ۹ کارگزار اطلاعات تجاری آمده است. در این تجزیه و تحلیل کارگزاران براساس قیمت، زمان پاسخگویی، کارایی، هزینه و میزان پاسخگویی با یکدیگر مقایسه شده‌اند. کتابخانه‌های مزبور از خدمات تحویل مدرک چکیده‌نامه شیمی استفاده می‌کنند (۱۱:۱۱۵).

۲. تورنتون^۲ و فونگ^۳ در تحقیقی تحت عنوان "انتخاب تحویل مدرک: یک طرح مطالعاتی از نظام

1. Mak Farland

2. Thorntuon

3. Fong

4. Kathleen Kurson

شده‌اند باید به‌طور مرتب با بررسی پیشتهادها و ویرایش شوند تا متضمن این باشند که کتابخانه بهترین خدمات تأمین اسناد را به استفاده‌کنندگان ارائه می‌نماید.

علاوه بر این کتابخانه نیاز دارد که از تغییرات فناوری و امکاناتی که توسط فناوری‌های جدید مخابراتی ارائه می‌شود و می‌تواند بر روی جهت‌گیری آینده در زمینه تأمین اسناد اثر بگذارد و همین‌طور از تأمین‌کنندگان جدید اسناد و خدمات جدید آنها، آگاه باشد (۳:۸).

هدف پژوهش

هدف این پژوهش بررسی میزان بهره‌مندی از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور در ایران است.

فایده پژوهش

آشناسازی کتابداران و اطلاع‌رسانان با وضعیت استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور در ایران، فایده این پژوهش است.

پرسش‌های اساسی پژوهش

۱. استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور، از نظر نوع مدرک در ایران چگونه است؟
۲. استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور، از نظر شیوه پرداخت هزینه در ایران چگونه است؟
۳. استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور، از نظر امکانات سفارش و درخواست در ایران چگونه است؟
۴. استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور، از نظر امکانات تحویل در ایران چگونه است؟
۵. استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور، از نظر فرایند سرعت در ایران چگونه است؟
۶. استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور، از نظر هزینه در ایران چگونه است؟

نوع و روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است و با روش پیمایشی انجام شده است. درباره‌ی روایی آن می‌توان

و مطالب علمی تولید می‌کنند، فقط ۱۱ کشور، اسلامی هستند. پرسشنامه‌ای برای بررسی خدمات فراهم‌آوری به ۵۸ کتابخانه در ۳۷ کشور اسلامی فرستاده شد که از ۲۲ کتابخانه پاسخ‌دهنده، ۲۱ کتابخانه (۹۵/۴۵ درصد) تأیید کردند که به منابع علمی و فنی خارجی موجود در کشورهایشان دسترسی دارند. وی در پایان تحقیق خود پیشنهاد می‌کند که برای عدم وابستگی اطلاعاتی به کشورهای دیگر، کشورهای اسلامی برای تهیه و تأمین مدرک با یکدیگر همکاری کنند (۲:۳۶-۴۶).

۵. در سال ۱۹۹۷ در مقاله‌ای تحت عنوان "ارزیابی تحویل مدرک در دانشگاه الینویز جنوبی در ادوارد زویل^۱ و هانسن^۲ به توصیف یک طرح پژوهشی آزمایشی در کتابخانه دانشگاه الینویز جنوبی پرداختند. در این طرح، مطالعه‌ای مقدماتی در زمینه استفاده از خدمات تحویل مدرک برای تهیه مقالات نشریاتی که در کتابخانه موجود نیست در ۳ گروه اقتصاد، انگلیسی و شیمی، از طریق انتخاب ۳ مرکز تأمین‌کننده مدرک ISI، UMI و EBSCODOC صورت پذیرفت که بعد از انجام طرح مذکور همه پاسخ‌دهندگان از سرعت ارسال مدرک هر ۳ ارسال‌کننده راضی بودند همچنین جواب‌های حاصل از پرسشنامه‌ها حاکی از آن بود که با توجه به بررسی حاضر دستیابی مستقیم به اطلاعات از طریق تأمین‌کنندگان تحویل مدرک بسیار مناسب‌تر از خدمات امانت بین کتابخانه‌ای مرسوم است (۳۱:۷-۳۵).

۶. الیزابت فینی^۳ در مقاله تحقیقی خود در سال ۱۹۹۷ با عنوان "انتخاب و ارزیابی تأمین‌کنندگان اسناد" بر این باور است که برای ارزیابی و انتخاب تأمین‌کنندگان، مؤثرترین و مناسب‌ترین نظام‌ها، نظامی است که مسائل قابل توجه چون هزینه‌ها و مخارج، پوشش، مدت زمان تحویل از زمان دریافت سفارش، زمان تأمین سفارش، حق مؤلف، راحتی استفاده و انتخاب‌های موجود برای سفارش را در نظر بگیرد. وی در نتیجه‌گیری به دست آمده بیان می‌دارد، راهنمایی که برای انتخاب و ارزیابی تأمین‌کنندگان اسناد تدوین

1. Behm

2. Honson

3. Elizabeth Finnie

گفت با توجه به هدف پژوهش که توصیف کمی و کیفی و بررسی خدمات تحویل مدرک در یک جامعه آماری در ایران است، روش پیمایشی انتخاب شد. نمونه‌های مورد بررسی یک به یک تجزیه و تحلیل شده است و نتایج بر اساس آن شکل می‌گیرند.

جامعه مورد مطالعه

جامعه مورد مطالعه در این پژوهش ۸۳ مرکز تحقیقاتی و آموزشی داخل کشور است. برای نمونه‌گیری از دو فهرست معرفی مراکز آموزشی و تحقیقاتی استفاده شد: ۱. کتاب "فهرستگان دیسک‌های نوری در مراکز آموزشی و تحقیقاتی ایران بهار ۷۵؛ ۲. راهنمای نشانی مراکز آموزشی و دانشگاهی سراسر کشور موجود در "دفتر پشتیبانی و خدمات پژوهشی وزارت علوم، که جمعاً ۸۳ مرکز شناسایی شد و پرسشنامه به تمامی این مراکز ارسال گردید.

خدمات تحویل مدرک در ایران

طرح امانت بین‌کتابخانه‌ای در ایران از سال ۱۳۴۸ در مرکز اسناد و مدارک علمی کشور آغاز شده، آیین‌نامه این طرح در سال ۱۳۶۲ مجدداً مورد بررسی قرار گرفت. دانشگاه تهران در حدود سال ۱۳۵۰ طرح امانت بین کتابخانه‌ای را در بین دانشکده‌های خود آغاز کرد که پس از مدتی متوقف شد و مجدداً طرح دیگری را از سال ۱۳۶۱ آغاز نمود که تاکنون هم ادامه دارد. طرح دیگری در سال ۱۳۵۰ توسط مرکز اسناد کشور برای استفاده مراکز از منابع یکدیگر مطرح شد که عملاً به جایی نرسید. طرح آزمایشی دیگری تحت عنوان «طرح تعمیم خدمات کتابخانه‌های تخصصی به افراد غیر عضو» توسط مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران از سال ۱۳۷۳ به اجرا درآمد. به موجب این طرح اعضای هیئت علمی و دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه‌های مختلف می‌توانند از خدمات کتابخانه‌ای مراکز آموزشی و تخصصی غیر از دانشگاه خود با ضوابط مشخص استفاده کنند (۹).

با ایجاد مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، اولین گام در جهت ارائه این خدمات در ایران برداشته شد، لیکن تا ایجاد بخش مستقل تحویل مدرک در کتابخانه این مرکز (در سال ۱۳۷۴) از فعالیت‌ها و روش‌مندی آن، آمار دقیقی در دست نیست. در سال‌های پس از ۷۴ نیز حجم خدمات انجام‌شده در قبال جامعه بالقوه استفاده‌کننده ناچیز است. لیکن بخش‌های پشتیبان این خدمات در مرکز به‌خوبی فعال شده و گام‌های بزرگی در راه تسهیل امور برداشته‌اند، از آن جمله می‌توان از ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی متنوع به‌ویژه فهرستگان نشریات لاتین کشور نام برد که بیشترین کاربرد را در تسهیل امانت بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع دارد. ایجاد پایگاه پایان‌نامه‌ها، پایگاه جامع علوم و پایگاه‌های تخصصی متنوع دیگر نیز از جمله اموری است که با وقت و هزینه زیاد در طی دهه اخیر در این مرکز تولید شده و به بهره‌برداری رسیده‌اند.

سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران نیز همگام با ارائه خدمات تحویل مدرک (البته با گردش ارزی سالانه ۱۵۰۰۰-۱۰۰۰۰ دلار) اقدام به نشر پایگاه "فهرست مشترک کتب لاتین کشور" که بیشترین کاربرد را در امانت بین کتابخانه‌ای دارد کرد (۴).

مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد کشاورزی در سال ۱۳۷۸ اقدام به نشر پایگاه کاربردی فهرستگان جهاد کرد که همه کتاب‌های لاتین و فارسی و نشریات لاتین قریب به ۸۰ مرکز تحقیقاتی و آموزشی وزارت جهاد کشاورزی را پوشش می‌دهد و می‌تواند اثر مطلوبی در پیاده‌سازی طرح امانت بین کتابخانه‌ای و نیمه‌متمرکز کردن خدمات تحویل مدرک در سطح مراکز تحقیقاتی و آموزشی وزارت جهاد کشاورزی داشته باشد.

خرید متمرکز مدارک علمی گامی جهت توسعه خدمات تحویل مدرک در ایران

به موازات توسعه خدمات تحویل مدرک (یا دست کم توسعه تفکر ضرورت خدمات تحویل مدرک)

نشریه متن کامل موجود در پایگاه Proquest 2000 تامین شده است، از سوی دیگر با کاهش تعداد عناوین بانک‌های اطلاعاتی غیرضروری یا تکراری، تعداد دسترسی‌ها به بیش از ۲/۵ برابر افزایش پیدا کرد.

بدین ترتیب در داخل کشور از سه طرح ملی خرید متمرکز استفاده شده است که توجه صرفه اقتصادی آن به‌ویژه از دیدگاه اقتصاد اطلاعات در مورد دو طرح، انجام پذیرفته و گزارش‌های آن منتشر شده است. در مورد طرح سوم نیز این ارزیابی‌ها در دست اقدام است (۴).

اهمیت و ضرورت خدمات تحویل مدرک در ایران

در دنیای امروز در میان مجراهای مختلف ارتباط علمی، مجلات علمی - تخصصی دارای نقش و جایگاه ویژه‌ای هستند، زیرا ضمن برقراری ارتباط بین جوامع علمی و پژوهشگران، موجبات پویایی علم و فناوری را پدید می‌آورند و دانش را از بخش‌های دانشگاهی به حوزه صنعت و تولید انتقال می‌دهند.

در خصوص میزان ورود نشریات علمی به ایران آمار دقیق و مدونی در دست نیست، لیکن بر اساس گزارش‌های مکتوب ارائه شده به شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سالانه بیش از ۵۰۰۰ عنوان نشریه خارجی را در اختیار دانشگاه‌ها و مؤسسات وابسته قرار می‌دهد که گاه از برخی از عناوین تا ۱۵ نسخه تکراری را سالانه مشترک می‌شوند (۴).

تعداد عناوین اعلام شده برای وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در سال ۱۹۹۶، ۹۲۰۰ عنوان نشریه در ۹۶۰۰ نسخه (یعنی ۴۰۰ نسخه تکراری) است. (البته با توجه به نشریات هسته در رشته پزشکی و نشریات نمایه شده در EMBASE و بانک‌های ADONIS و MEDLINE باید در برآورد عدد ۹۲۰۰ اشتباهی رخ داده باشد و همچنین تکراری بودن تنها ۴۰۰ عنوان بدون یک طرح خرید متمرکز منطقی به نظر نمی‌رسد و

طرح‌هایی در مورد اشتراک منابع در ایران طی دهه اخیر پیشنهاد و ارائه شده است که به اختصار نتایج این طرح‌ها در زیر بیان می‌شود:

۱. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در سال ۷۴-۱۳۷۳ (۱۹۹۴) اقدام به خرید متمرکز نشریات و کتب در حوزه پزشکی کرد. این طرح که با بودجه ۳/۷۱۲/۷۰۰ دلار اجرا شد، تنها یک سال دوام آورد.

۲. وزارت جهاد سازندگی از سال ۱۳۷۳-۱۳۷۴ طرح خرید متمرکز نشریات مورد نیاز قریب ۷۰ مرکز تحقیقاتی حوزه معاونت آموزش و تحقیقات را به اجرا درآورد و تا حال ادامه می‌دهد. این طرح به جمع‌آوری قریب ۳۰۰۰ درخواست از مراکز تابعه کرد و با درهم‌کردن و تطبیق اطلاعات آنها با نمایه نشریات لاتین، (نهایتاً ۷۰۰ عنوان غیر تکراری) اقدام به خرید ۲۵۰ عنوان با هزینه حدود ۱۸۰،۰۰۰ دلار نمود که این تعداد تا سال ۹۷ به ۴۴۴ عنوان با مبلغ ۳،۷۰۰،۰۰۰ دلار رسید و در سال ۲۰۰۰ تنها ۱۷۳ عنوان به مبلغ ۱۱۲،۰۰۰ دلار خریداری شده است. بحث متوقف شدن بودجه ارزی مهمترین عامل در کاهش عناوین خریداری شده است. خدمات تحویل مدرک، اساس استفاده و دسترس‌پذیر ساختن نشریات جهاد را تشکیل می‌دهد.

۳. وزارت فرهنگ و آموزش عالی در سال ۱۹۹۹ میلادی همه نشریات لاتین مورد درخواست مراکز دانشگاهی را در قالب طرح تأمین مدرک، خریداری کرد. این طرح ۳۷۷۷ عنوان نشریه را که فصل مشترک ۱۵،۲۰۰ عنوان نشریه درخواستی ۵۳ دانشگاه و مؤسسه تحقیقاتی بوده است، در بر می‌گرفت. این نشریات با هزینه‌ای حدود ۲،۰۰۰،۰۰۰ دلار خریداری شد. در طی این طرح دسترسی به ۵۲ عنوان پایگاه اطلاعاتی برای ۷۴ موسسه و دانشگاه وابسته تأمین شد. این طرح در سال ۲۰۰۰ قریب ۵۰۰۰ عنوان نشریه و ۳۵ عنوان پایگاه اطلاعاتی را پوشش می‌دهد، همچنین امکان دسترسی الکترونیکی به ۲۵۰۰ نشریه الکترونیکی متن کامل از طریق اینترنت و قریب ۴۰۰۰

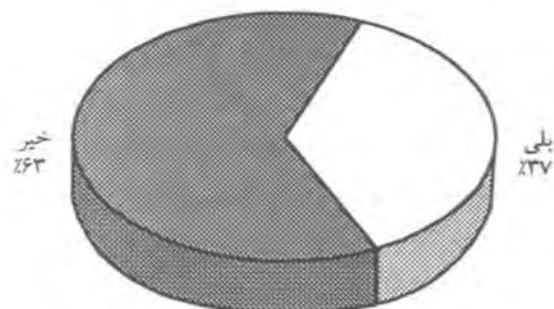
بررسی میزان استفاده از این خدمات تدوین شد و به ۸۳ مرکز تحقیقاتی و دانشگاهی ارسال گردید. از این تعداد ۶۷ پرسشنامه با چندین بار پیگیری (تلفنی و دورنگار) دریافت شد و تعداد ۱۶ پرسشنامه عودت داده نشد. از ۶۷ پرسشنامه دریافتی، ۴۲ مرکز فاقد استفاده از هرگونه خدمات تحویل مدرک خارج از کشور بودند و ۲۵ مرکز جهت تهیه منابع اطلاعاتی با خارج از کشور ارتباط دارند. در این بخش با توجه به پاسخ‌های ارائه شده و تجزیه و تحلیل نهایی نتایج به دست آمده ارائه می‌شود.

جدول ۱. توزیع فراوانی مؤسسات و مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌های استفاده‌کننده از خدمات تحویل مدرک خارج

از کشور

تحویل مدرک	بلی	خیر		مجموع
		تعداد	درصد	
۲۵	۳۷/۳	۴۲	۶۲/۷	۶۷
مراکز				۱۰۰

همان‌گونه که در جدول ۱. مشاهده می‌شود از کل مراکز و مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاهی ۲۵ مرکز (۳۷/۳ درصد) با خدمات تحویل مدرک خارج کشور ارتباط دارند و ۴۲ مرکز (۶۲/۷ درصد) فاقد این ارتباط هستند.

نمودار ۱. توزیع فراوانی مؤسسات و مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی استفاده‌کننده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور

آمار موجود در بررسی‌های مشابه، آن را رد می‌کند. در همان سال مرکز نشر دانشگاهی بیش از ۷۰۰ عنوان نشریه را برای متقاضیان وارد کرده است.

به لحاظ میزان ارزیابی، قیمت میانگین خرید هر عنوان نشریه بر اساس طرح تأمین مدرک وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۲۰۰۰، معادل ۶۲۰ دلار است، در صورتی که آمار فوق‌الذکر هیچ افزایشی از نظر تعداد در سال جاری میلادی نداشته باشد. براساس مجوزهای صادر شده از دفتر پشتیبانی و خدمات پژوهشی، تعداد نشریات خریداری شده از سوی وزارت علوم حداقل ۲۵،۰۰۰ نسخه نشریه با هزینه‌ای در حدود ۱۱،۵۰۰،۰۰۰ دلار است که از این میان حداکثر ۱۱،۰۰۰ عنوان علمی غیرتکراری است که در صورت ارائه خدمات متمرکز منسجم و برنامه‌ریزی شده، می‌تواند سراسر کشور را پوشش دهد. در عین حال این بدان معنا است که دست کم ۱۴،۰۰۰ نسخه تکراری با هزینه‌ای حدود ۹،۰۰۰،۰۰۰ دلار نیز خریداری شده است. در حالی که خدمات تحویل مدرک یا به قولی دسترس‌پذیر ساختن اطلاعات این نشریات (حتی از طریق کارگزاران بین‌المللی) صرفه‌جویی چشمگیری در این هزینه سالانه در بر خواهد داشت و می‌توان آن را به کمتر از ۱،۰۰۰،۰۰۰ دلار کاهش داد.

بررسی سابقه اجرای این امر (جلوگیری از خرید تکراری و ارائه خدمات تحویل مدرک) در مراکز اطلاعات و مدارک علمی کشورهای متعددی از جمله هند (INSDOC)، ژاپن (JICST)، روسیه (VINITI)، چین (ISTIC) و جز آن و تجربیات حاصل از آن می‌تواند تا حدودی مقید و راهگشا باشد.

بررسی وضعیت استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور در ایران

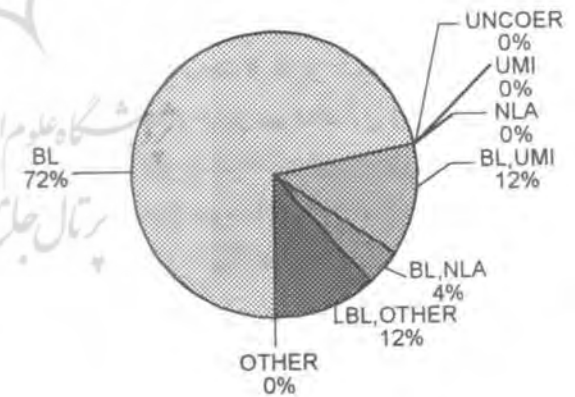
در این پژوهش سعی شده است میزان بهره‌مندی از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور در ایران مورد بررسی قرار گیرد. بدین منظور پرسشنامه‌ای برای

جدول ۲. توزیع فراوانی استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور

مجموع	BL	Uncover	UML	NLA	دیگر	BL, UMI	BL, NLA	دیگر و BL	مجموع
تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد
۱۰۰	۷۲	—	—	—	—	۱۲	۴	۱۲	۲۵

جدول ۲. نمایانگر استفاده از خدمات تحویل مدرک مراکز و مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاهی داخل کشور از مؤسسات خارج از کشور است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود ۷۲ درصد از مراکز فقط با کتابخانه بریتانیا؛ ۱۲ درصد از مراکز هم با کتابخانه بریتانیا و هم با UMI؛ ۴ درصد با کتابخانه بریتانیا و کتابخانه ملی استرالیا و ۱۲ درصد با کتابخانه بریتانیا و دیگر مراکز خدمات تحویل مدرک (کتابخانه ملی آلمان، IAEA، FAO و...) ارتباط دارند. همه مراکز (۱۰۰ درصد) از کتابخانه بریتانیا برای تهیه مدرک خدمات دریافت می‌کنند.

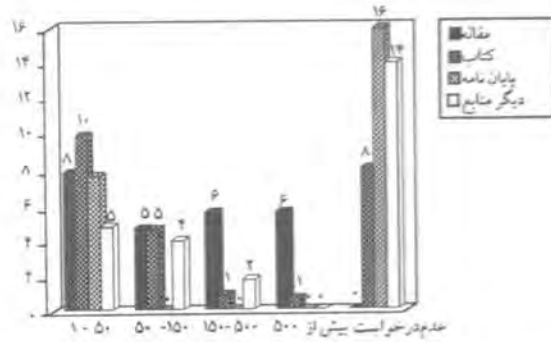

نمودار ۲. توزیع فراوانی استفاده از خدمات تحویل مدرک خارج از کشور

جدول ۳. نشان‌دهنده تعداد منابع اطلاعاتی دریافت‌شده از خارج کشور در طول یک‌سال است. با مشاهده آن متوجه می‌شویم اختلاف چندانی میان میزان سفارش مقاله از حداقل تا حداکثر وجود ندارد. ۳۲ درصد از مراکز بین ۱-۵۰ مقاله از خارج از کشور درخواست کردند، ۲۴ درصد از مراکز بیش از ۵۰۰؛ ۲۴ درصد بین ۱۵۰-۵۰۰ و ۲۰ درصد بین ۵۰-۱۵۰ درخواست مقاله در سال دارند. تعداد کتاب‌های دریافت‌شده از خارج کشور در بیشترین حالت یعنی ۴۰ درصد بین ۱-۵۰ فقره در طول یک‌سال، ۵ درصد بین ۵۰-۱۵۰، ۴ درصد بین ۵۰-۵۰۰ و ۴ درصد بیش از ۵۰۰ فقره است و ۳۲ درصد از مراکز اصلاً کتاب دریافت نداشته‌اند. در مورد پایان‌نامه‌ها مشاهده می‌شود که ۳۶ درصد از مراکز از خارج از کشور پایان‌نامه دریافت داشته‌اند و ۶۴ درصد از مراکز درخواست پایان‌نامه از خارج از کشور نداشته‌اند. میزان دریافت دیگر منابع (پروانه‌های ثبت اختراع، گزارش‌های همایش‌ها و دیگر موارد) از خارج از کشور، همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود در ۵۶ درصد از مراکز صفر بوده است و ۲۰ درصد از مراکز بین ۱-۵۰، ۱۶ درصد بین ۵۰-۱۵۰ و ۸ درصد بین ۵۰-۵۰۰ منبع دریافت داشته‌اند.

جدول ۳. توزیع فراوانی تعداد منابع اطلاعاتی دریافت‌شده از خارج کشور به تفکیک نوع منبع

مجموع	عدم درخواست		بیش از ۵۰۰		۱۵۰-۵۰۰		۵۰-۱۵۰		۵۰-۱		نوع منبع
	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد		
۱۰۰	۲۵	—	۲۴	۶	۲۴	۶	۲۰	۵	۳۲	۸	مقاله
۱۰۰	۲۵	۳۲	۸	۴	۴	۱	۲۰	۵	۴۰	۱۰	کتاب
۱۰۰	۲۵	۶۴	۱۶	—	—	—	—	—	۳۶	۹	پایان‌نامه
۱۰۰	۵	۲۵	۵۶	۱۴	—	—	۸	۲	۱۶	۴	دیگر منابع

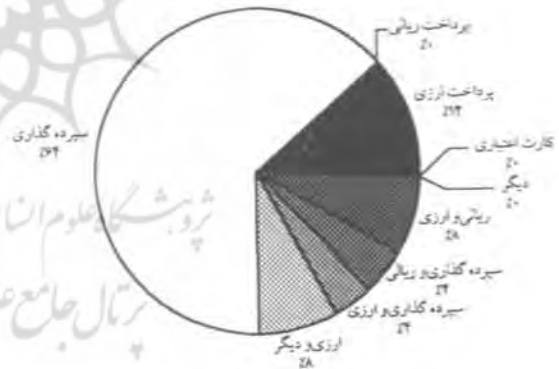

تمودار ۳. توزیع فراوانی تعداد منابع اطلاعاتی دریافت شده از کشور به تفکیک نوع منبع

جدول ۴. توزیع فراوانی نحوه پرداخت وجه در قبال تهیه مدارک از خارج از کشور

نحوه پرداخت	سپرده گذاری	پرداخت ریالی	پرداخت ارزی	کارت اعتباری	دیگر	ریالی و ارزی	سپرده گذاری ریالی	ارزی و دیگر	مجموع
تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد
۱۶ ۶۴	— —	۳ ۱۲	— —	— —	— —	۲ ۸	۱ ۴	۲ ۸	۲۵ ۱۰۰

تهیه مدارک از خارج از کشور توسط مراکز است. با مشاهده جدول متوجه می شویم ۶۴ درصد از مراکز فقط از طریق سپرده گذاری مدارک خود را تهیه می کنند، ۱۲ درصد فقط پرداخت ارزی دارند، ۸ درصد پرداخت ریالی و ارزی، ۴ درصد از طریق سپرده گذاری و پرداخت ریالی، ۴ درصد از طریق سپرده گذاری و پرداخت ارزی و ۸ درصد از طریق پرداخت ارزی و روش های دیگر مدارک مورد نیاز خود را تهیه می نمایند. با وجودی که آسان ترین روش تهیه اطلاعات استفاده از کارت های اعتباری است، هیچ مرکزی از این روش استفاده نمی کند. همان گونه که در جدول ۵. مشاهده می شود مدت زمان دریافت سفارش مدارک از خارج از کشور در

تمودار ۴. توزیع فراوانی نحوه پرداخت وجه در قبال تهیه مدارک از خارج از کشور

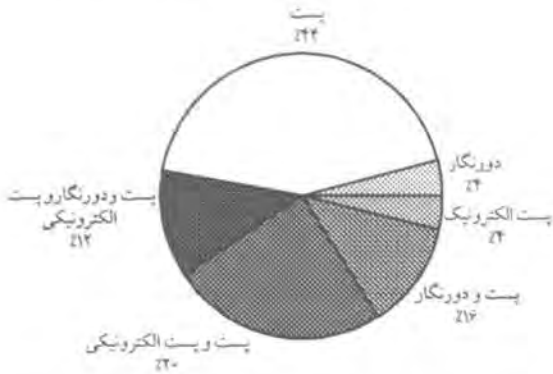
جدول ۴. نشان دهنده نحوه پرداخت وجه در قبال

جدول ۵. توزیع فراوانی مدت زمان دریافت سفارش از خارج از کشور

مدت زمان	تا دو هفته	دو هفته چهار هفته	تا چهار هفته	تا شش هفته	تا هشت هفته	بیشتر	مجموع
تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد
۱۴ ۵۶	۳ ۱۲	۴ ۱۶	۲ ۸	۱ ۴	۱ ۴	۲ ۸	۲۵ ۱۰۰

مدارک را بیان می کند.

بیشترین فراوانی خود یعنی ۵۶ درصد تا دو هفته است و این رقم نسبتاً خوبی برای تهیه مدارک است. البته این جدول تحت تأثیر جدول ۶. است که روش دریافت

نمودار ۶. توزیع فراوانی روش دریافت مدرک از خارج از کشور

با مشاهده جدول ۶، که نشان‌دهنده روش دریافت مدارک از خارج از کشور است به نظر می‌رسد ۴۴ درصد از مراکز مدارک خود را از طریق پست دریافت می‌کنند، ۴ درصد از طریق دورنگار، ۴ درصد از طریق پست الکترونیکی، ۱۶ درصد از طریق پست و دورنگار، ۲۰ درصد از طریق پست و پست الکترونیکی و ۱۲ درصد از طریق پست و دورنگار و پست الکترونیکی مدارک خود را دریافت می‌نمایند.

جدول ۷. نشان‌دهنده روش سفارش مدرک به ارائه‌کنندگان خدمات تحویل مدرک در خارج از کشور است. با مشاهده آن متوجه می‌شویم ۵۲ درصد از مراکز از پست الکترونیکی برای سفارش مدرک استفاده می‌کنند، همچنین ۸ درصد از مراکز از پست و پست الکترونیکی، ۱۶ درصد از دورنگار و پست الکترونیکی، ۴ درصد از پست و دورنگار و پست الکترونیکی و ۴ درصد مراکز از هر ۴ امکان سفارش برای تهیه مدارک استفاده می‌کنند. در نتیجه جمعاً ۸۴ درصد از مراکز پست الکترونیکی را برای سفارش ترجیح می‌دهند و

نمودار ۵. توزیع فراوانی مدت زمان دریافت سفارش از خارج از کشور

از سوی دیگر ۱۲ درصد منابع طی ۲-۴ هفته، ۱۶ درصد منابع در عرض ۴ هفته، ۸ درصد در عرض ۶ هفته، ۴ درصد در عرض ۸ هفته و ۴ درصد در زمانی بیش از ۸ هفته دریافت شده‌اند.

با مشاهده جدول ۶، که نشان‌دهنده روش دریافت مدارک از خارج از کشور است به نظر می‌رسد ۴۴ درصد از مراکز مدارک خود را از طریق پست دریافت می‌کنند، ۴ درصد از طریق دورنگار، ۴ درصد از طریق پست الکترونیکی، ۱۶ درصد از طریق پست و دورنگار، ۲۰ درصد از طریق پست و پست الکترونیکی و ۱۲ درصد از طریق پست و دورنگار و پست الکترونیکی مدارک خود را دریافت می‌نمایند.

جدول ۶. توزیع فراوانی روش دریافت مدرک از خارج از کشور

نحوه دریافت مدارک	پست	دورنگار	پست الکترونیکی	پست و دورنگار	پست و پست الکترونیکی	مجموع
مراکز	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد
	۱۱	۱	۴	۴	۳	۲۵
	۴۴	۴	۱	۴	۲۰	۱۰۰

جدول ۷. توزیع فراوانی روش سفارش مدرک از خارج از کشور

روش سفارش	پست		دورنگار		پست و دورنگار		پست و دورنگار و پست الکترونیکی		تلفن		پست الکترونیکی		پست و دورنگار		پست و دورنگار و پست الکترونیکی		مجموع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مراکز	۱	۴	۱	۴	۸	۲	۱۶	۴	۸	۲	-	-	۵۲	۱۳	۴	۱	۲۵	۱۰۰

بین ۵۰۰-۲۵۰۰ دلار برای تهیه مدارک هزینه می‌کنند. ۴ درصد از مراکز میزان هزینه صرف‌شده خود را ذکر نکردند.

جدول ۹. نشان‌دهنده میزان رضایت مراکز از نحوه ارائه خدمات مراکز تحویل مدرک در خارج کشور است. با مشاهده جدول متوجه می‌شویم ۶۰ درصد (۱۵ مرکز) ارائه خدمات را خوب بازگو کرده‌اند. ۲۴ درصد از مراکز از نحوه ارائه خدمات بسیار راضی بودند و ۱۶ درصد نحوه ارائه خدمات خارج کشور را متوسط ارزیابی کرده‌اند.

مرکزی که از ارائه خدمات تحویل مدرک خارج از کشور ناراضی داشته باشد، وجود ندارد.

همچنین ۴ درصد از مراکز فقط از طریق پست و ۴ درصد فقط از طریق دورنگار و ۸ درصد هم از پست و هم از دورنگار جهت سفارش مدارک مورد نیاز خود اقدام می‌کنند.

با مشاهده جدول ۸. در مورد میزان هزینه پرداختی مراکز در قبال تهیه مدرک از خارج از کشور می‌توان به این نتیجه رسید که برای تهیه مدارک تنها ۱۶ درصد مراکز بیش از ۱۰,۰۰۰ دلار هزینه ارزی در سال دارند و ۴۰ درصد آنها بین ۲,۵۰۰-۱۰,۰۰۰ دلار برای تهیه مدارک هزینه می‌کنند و این رقم در برابر قیمت تهیه تشریفات، با توجه به افزایش قیمت سالانه آنها مبلغ معقولی است.

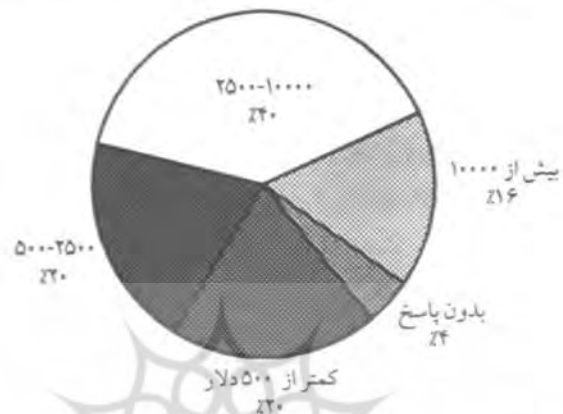
تعداد ۲۰ درصد مراکز کمتر از ۵۰۰ دلار، ۲۰ درصد

نمودار ۷. توزیع فراوانی روش سفارش مدرک از خارج از کشور

جدول ۸. توزیع فراوانی مبالغ صرف‌شده خدمات تحویل مدرک از خارج از کشور

مراکز	کمتر از ۵۰۰ دلار		۲۵۰۰-۱۰۰۰۰ دلار		بیش از ۱۰۰۰۰		بدون پاسخ		مجموع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
	۵	۲۰	۲۰	۱۰	۴	۱۶	۱	۴	۲۵
	۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰

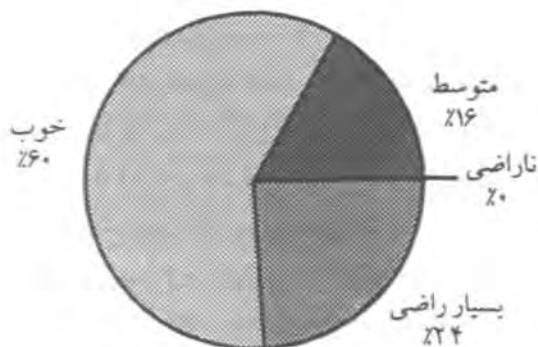

نمودار ۸. توزیع فراوانی مبالغ صرف شده خدمات تحویل مدرک از خارج از کشور
جدول ۹. توزیع فراوانی ارزیابی نحوه ارائه خدمات تحویل مدرک از خارج از کشور

مراکز	بسیار راضی		خوب		متوسط		ناراضی		مجموع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
	۶	۲۴	۱۵	۶۰	۴	۱۶	—	—	۲۵
	۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰

جدول ۱۰. توزیع فراوانی در نظر سنجی ایجاد یک مرکز ملی خدمات تحویل مدرک در داخل کشور

مراکز	موافق		مخالف		موافق مشروط		بدون جواب		مجموع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
	۱۰	۴۰	۷	۲۸	۷	۲۸	۱	۴	۲۵
	۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰

جدول فوق نشان‌دهنده نظرات مراکز و مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاهی در مورد ایجاد یک مرکز ملی خدمات تحویل مدرک در داخل کشور، به عنوان هماهنگ‌کننده و سرعت‌بخش این‌گونه خدمات در کشور است که ۴۰ درصد با این طرح موافق و ۲۸ درصد موافق مشروط بوده‌اند. جمعاً با توجه به پیشنهادهای این مراکز ۶۸ درصد با ایجاد یک مرکز ملی خدمات تحویل مدرک موافقت و ۴ درصد از مراکز (۱ مرکز) به این سؤال پاسخ نداده‌اند.

نمودار ۹. توزیع فراوانی ارزیابی نحوه ارائه خدمات تحویل مدرک از خارج کشور

را به خود اختصاص داده است.
 ۶. ۹۲ درصد از مراکز داخل کشور از طریق پست مدرک خود را دریافت می کنند. ۳۲ درصد مراکز از طریق دورنگار و ۳۶ درصد از طریق پست الکترونیکی. ۷. ۸۴ درصد نحوه سفارش مدارک، از طریق پست الکترونیکی است که این درصد در برابر دیگر شیوه های سفارش مدارک میزان قابل ملاحظه ای است.
 ۸. ۴۰ درصد از مراکز، سالیانه بین ۲۵۰۰-۱۰۰۰۰ دلار صرف تهیه مدارک خود از خارج کشور می نمایند و ۱۶ درصد بیش از ۱۰۰۰۰ دلار پرداخت می کنند.

۹. میزان رضایت استفاده کنندگان از خدمات تحویل مدرک ۶۰ درصد است که ۲۴ درصد بسیار راضی بوده اند و ۱۶ درصد رضایت خود را از ارائه خدمات تحویل مدرک خارج از کشور، متوسط اعلام کرده اند و این در برابر عدم نارضایتی از ارائه دهندگان خدمات که صفر است رقم قابل ملاحظه ای است.

۱۰. با توجه به اینکه این مراکز با ارائه دهندگان خدمات تحویل مدرک از خارج کشور ارتباط مستقیم دارند، ۶۸ درصد از پیشنهاد ایجاد یک مرکز ملی خدمات تحویل مدرک در داخل کشور به عنوان هماهنگ کننده و سرعت بخش به این گونه خدمات در داخل کشور استقبال کرده اند، که ۲۸ درصد از آنها به طور مشروط موافقتند.

کیفیت متغیر و کمیت مبسوط اطلاعات و نیز پیشرفت فناوری نیازمند آن است تا توجه به قرار

نمودار ۱۰. توزیع فراوانی در نظرسنجی ایجاد یک مرکز ملی خدمات تحویل مدرک در داخل کشور

نتایج

۱. در ۶۲/۷ درصد از مراکز و مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاهی کشور، خدمات تحویل مدرک از خارج از کشور وجود ندارد و تنها در ۳۷/۳ درصد این مراکز خدمات تحویل مدرک از خارج کشور انجام می شود.
 ۲. ۱۰۰ درصد مراکز ایرانی استفاده کننده از خدمات تحویل مدرک از خارج کشور، از خدمات کتابخانه ملی بریتانیا استفاده می کنند و تنها ۲۸ درصد مراکز به جز خدمات کتابخانه بریتانیا، از خدمات دیگر مراکز نیز به طور توأم استفاده می کنند.

۳. تعداد کتاب های دریافت شده از طریق مراکز خدمات تحویل مدرک در بیشترین حالت (۴۰ درصد) بین ۱-۵۰ فقره در طول یک سال است و مقالات بیشترین درخواست را در هر زیرگروه داشته اند.

۴. ۷۲ درصد از مراکز از طریق سپرده گذاری وجه را پرداخت کرده اند، ۳۲ درصد نیز از امکان پرداخت ارزی و سپرده گذاری توأم با آن برخوردار بودند.

۵. ۵۶ درصد از مراکز، مدت زمان دریافت مدرک از خارج کشور را تا دو هفته دانسته اند که بیشترین فراوانی

در ۶۲/۷ درصد از مراکز و مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاهی کشور، خدمات تحویل مدرک از خارج از کشور وجود ندارد و تنها در ۳۷/۳ درصد این مراکز خدمات تحویل مدرک از خارج کشور انجام می شود.

گرفتن، ارزیابی و چگونگی استفاده از اطلاعات به صورت امری درخور توجه در آید.

پیشنهادها

۱. روزآمد کردن دو فهرستگان معتبر و ملی داخل کشور (فهرستگان کتاب‌های لاتین کشور که توسط سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی تهیه شده است و پایگاه فهرست مشترک نشریات ادواری لاتین کتابخانه‌های کشور که توسط مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران تهیه و توزیع شده است)؛

۲. شناسایی و دسترسی به دیگر فهرستگان‌های موجود در سطح کشور (مانند فهرستگان کشاورزی، فهرستگان جهاد و...)

۳. ایجاد فهرستگان دیگر منابع اطلاعاتی موجود در سطح کشور و بسط و گسترش این فهرستگان‌ها جهت اطلاع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی برای صرفه‌جویی ارزی در تأمین و تهیه مدرک در داخل کشور؛

۴. بررسی و شناسایی مراکز مهم خدمات تحویل مدرک در سطح جهان؛

۵. آشنا کردن کتابداران و اطلاع‌رسانان با روند تهیه مدرک از داخل و خارج از کشور؛

۶. ایجاد یک مرکز خدمات تحویل مدرک ملی در ایران به عنوان یک مرکز هماهنگ‌کننده تأمین و تهیه منابع اطلاعاتی از داخل و خارج از کشور.

تاریخ دریافت: ۸۱/۲/۲

مآخذ

۱. روزآمد کردن دو فهرستگان معتبر و ملی داخل کشور (فهرستگان کتاب‌های لاتین کشور که توسط سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی تهیه شده است و پایگاه فهرست مشترک نشریات ادواری لاتین کتابخانه‌های کشور که توسط مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران تهیه و توزیع شده است)؛
  ۲. شناسایی و دسترسی به دیگر فهرستگان‌های موجود در سطح کشور (مانند فهرستگان کشاورزی، فهرستگان جهاد و...)
  ۳. ایجاد فهرستگان دیگر منابع اطلاعاتی موجود در سطح کشور و بسط و گسترش این فهرستگان‌ها جهت اطلاع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی برای صرفه‌جویی ارزی در تأمین و تهیه مدرک در داخل کشور؛
  ۴. بررسی و شناسایی مراکز مهم خدمات تحویل مدرک در سطح جهان؛
  ۵. آشنا کردن کتابداران و اطلاع‌رسانان با روند تهیه مدرک از داخل و خارج از کشور؛
  ۶. ایجاد یک مرکز خدمات تحویل مدرک ملی در ایران به عنوان یک مرکز هماهنگ‌کننده تأمین و تهیه منابع اطلاعاتی از داخل و خارج از کشور.
- تاریخ دریافت: ۸۱/۲/۲
۱. پیرلی، جنیفر. "تحویل مدرک: مباحثی پیرامون تهیه اطلاعات". ترجمه نرجس جواندل. *اطلاع‌رسانی*. دوره دهم، ۲ و ۳ (تابستان و پاییز ۱۳۷۲): ۷۶-۷۹.
۲. علی‌انور، ممتاز. "خدمت فراهم‌آوری مدرک در کشورهای اسلامی وضع موجود و نظام پیشنهادی". ترجمه عبدالحسین آذرنگ. در *مجموعه مقالات کاملیس*، ۳. تهران ۲۹-۳۱ خرداد ۱۳۷۹. زیر نظر عباس حرری، تهران: کتابخانه ملی
۳. عسفاری، سرین. بررسی وضعیت تهیه و تحویل مدرک کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های جامع شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
۴. فهیم‌نیا، فاطمه. گزارش ارسالی، شورای عالی داده‌پردازی وزارت علوم، دفتر پشتیبانی خدمات پژوهش مرکز ملی تأمین و خدمات تحویل مدرک ایران، شماره ۱۴۵۵-۳۲ مورخ ۷۹/۶/۲.
۵. محسی، حمید. بررسی چگونگی دسترسی به مقالات غیرفارسی در مراکز آموزشی و تحقیقاتی وزارت جهاد سازندگی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
۶. محقق، نیلوفر. بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.
۷. ممتاز علی انوار "خدمت فراهم‌آوری در کشورهای اسلامی: وضع موجود و نظام پیشنهادی". ترجمه عبدالحسین آذرنگ. در *مجموعه مقالات کاملیس*، ۳. تهران ۲۹-۳۱ خرداد ۱۳۷۴. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶. ص ۳۶-۴۶.
8. Fimnie, Elizabeth. "Selection and Evaluation of Document Supplies". *Managing Information* Vol.4 (March 1997):3
9. Irandoc. <http://www4.Irandoc.ac.Ir/about/library-act.htm>
10. Kurson, Kathleen "Document Delivery: A Comparison of Commerical Document Suppliers and Interlibrary Loan Services. College and Research Libraries (March 1994):129.
11. Mak Farland, Robert M. "A Comparson of Science Related Document Services". in *Libraris of Future*. The Howorth Press 1992. P. 115.
12. Thorntuon, G.A.; Fong, Y. "Expionrng document Delivery Options. a Pilot Study of the University of Colorado System. *Technical Services Quarterly* Vol.12, No. 2 (1994): 12.